

Centraal staat beeldvorming over buitenlanders in de vroegmoderne tijd. Zoals iedere bundel lijkt ook deze aan een zeker gebrek aan samenhang; onvermijdelijk, en daarop mag hij ook niet afgerekend worden. Een afgerond beeld van het onderwerp krijgt de lezer niet en dat mag hij ook niet verwachten. Een bundeling van bijdragen rond eenzelfde thema mag wel beoordeeld worden op de originaliteit van de invalshoeken en de mate waarin de artikelen bijdragen tot verder onderzoek. Op dat punt kan het een inspirerende aanwinst genoemd worden.

Harald Hendrix gaat in zijn bijdrage 'Vreemd volk in Holland' in op de ontwikkeling van xenofilie en xenofobie in Holland en zet tevens de toon voor de andere bijdragen. Die handelen, zoals hij zelf zegt, over de denkbeelden over eigen identiteit en de identiteit van vreemdelingen en dan niet zozeer over de feitelijke gedachten daarover maar over de geestelijke mechanismen die aan de beeldvorming over buitenlanders ten grondslag liggen. Juist op dat terrein kan literatuur-wetenschappelijk onderzoek dat zich al langer met beeldvormingsprocessen bezig houdt, een bijdrage leveren.

Marijke Meijer Drees en Joep Leersen laten zien dat stereotypen en met name de behoefte om te schematiseren en alles 'op zijn plaats' te willen zetten, in de vroegmoderne tijd een belangrijke rol speelden in de visies op vreemdelingen. In de kunst zien we in de bijdrage van Jochen Becker dat de Hollandse schilderkunst door de zeventiende-eeuwers als eigen herkend werd en duidelijk anders was dan bijvoorbeeld de Italiaanse schilderkunst. Het verhaal van Paul Smith over de opvattingen van Montaigne die afwijkend, in zekere zin non-conformistisch zijn, sluit daarom niet zo aan bij het beeld dat de meeste bijdragen oproepen en valt daarmee mijns inziens enigszins buiten het bestek van deze bundel.

Mij sprak in het bijzonder de bijdrage van Ton Hoenselaars aan over mode en identiteit in het vroegmoderne Engeland. De auteur laat zien hoe nationale identiteit en de opkomst van internationale mode op elkaar inwerkten en discussie oproepen in een tijd dat men aan de kleding nog gemakkelijk kon herkennen uit welke regio iemand afkomstig was. Het verdringen van de nationale dracht door kleding uit den vreemde werd gezien als moreel verval en als een aantasting van de eigen identiteit en natie, maar uiteindelijk was het de politieke top zelf die van de vertrouwde traditie afweek. Zijn vaststellingen vragen om vergelijkend onderzoek in de Nederlanden.

J. P. Sigmond

M. S. Polak, *Historiografie en economie van de 'muntchaos'. De muntproductie van de Republiek (1606-1795)*, [I], II, *Bijlagen* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1998, NEHA-series III XXVII; Amsterdam: NEHA, 1998, 310 blz. + 224 blz. bijlagen, f55,-, ISBN 90 5742 013 9).

Dat er in de Republiek sprake was van 'muntchaos' lijkt evident. Er circuleerden minderwaardige binnen- en buitenlandse munten en de muntslag geschiedde per gewest in plaats van door de centrale overheid. Volgt daar nu uit dat de gang van zaken in de muntproductie verantwoordelijk moet zijn geweest voor de toestand van het muntwezen? De econoom Von Hayek meende dat concurrentie tussen verschillende aanbieders van geld juist zou moeten leiden tot stabilisatie van de waarde van de munt, omdat afnemers de voorkeur zullen geven aan hoge kwaliteit, en dat monopolisering van de muntslag door een centrale overheid daarentegen tot muntverzwakking en inflatie leidt. Had de econoom Kindleberger dus gelijk toen hij betoogde dat de muntgeschiedenis van de Nederlandse Republiek het ongelijk van Von Hayek bewijst? Was er in de Republiek een 'Gouden Eeuw' geweest ondanks of dankzij de gang van zaken in de muntproductie?

In deel I van zijn proefschrift geeft Polak een antwoord op deze interessante vragen. Deel II bevat een integrale publicatie van de gegevens uit zijn belangrijkste bron: de processen verbaal van de opening van de muntbus, de bus waarin zich, ter controle door de Generaliteitsmuntkamer, een aselechte steekproef diende te bevinden van de in een munthuis in een bepaalde periode geslagen munten. Polaks antwoord komt samengevat neer op het volgende. Ten eerste, de kwaliteit van de circulatie werd inderdaad bepaald door de kwaliteit van de productie, maar dan wel 'omgekeerd evenredig' (59-60): de kwaliteit van de geproduceerde munten was zo goed, dat ze zeer gewild waren in de internationale handel, en daardoor grotendeels werden geëxporteerd. Ten tweede, Kindlebergers verwijzing naar de Republiek in zijn discussie met Hayek is onterecht: 'currency competition' in de door Hayek bedoelde zin kwam in de Republiek niet voor; het voorkómen van concurrentie tussen muntmeesters was al sinds 1586 een belangrijke taak voor de muntmeesters-generaal. Ten derde, dat het beleid primair gericht was op een hoge muntvoet sloot aan bij de behoefte van internationale kooplieden aan munten van goede kwaliteit voor de export. Dat heeft ongetwijfeld bijgedragen tot de bloei van de stapelmarkt.

Interessante vragen en interessante antwoorden. De presentatie van de tekst is echter niet altijd even helder en overtuigend. Na kennisname van de vraagstelling zou ik bijvoorbeeld allereerst een uiteenzetting verwacht hebben over het voor de muntproductie in de Republiek zo kenmerkende onderscheid tussen enerzijds 'standpenningen', bestemd voor de binnenlandse circulatie en waarvan de export dus officieel — 'bij herhaalde Placaaten' — verboden (zij het moeilijk tegen te gaan) was, en anderzijds 'negotiepenningen', die — zoals sinds 1686 eveneens officieel was erkend — bestemd waren voor de export. Voorts was het mijns inziens verhelderend geweest als van het begin af aan expliciet een onderscheid was gemaakt tussen het internationale betalingsverkeer, zoals dat te Amsterdam plaatsvond, en de 'gewone' binnenlandse circulatie in de Republiek. De mijns inziens wat overtrokken voorstelling van zaken dat er bij oudere auteurs sprake was van een onopgeloste paradox tussen het succes van de stapelmarkt en het 'als rampzalig beschreven muntstelsel van de Republiek' (241-242), had na dergelijke — aan de bestaande literatuur te ontleen — uiteenzettingen achterwege kunnen blijven. Dankzij de aan de handel verleende vrijheid om zelf zowel de hoeveelheid als de waarde van de voor de export benodigde negotiepenningen te bepalen, was het muntstelsel van de Republiek veel minder instabiel dan dat van Frankrijk, aldus al de negentiende-eeuwse auteur over het muntwezen van de Republiek Schimmel, die wel in de literatuurlijst, maar niet in het uitvoerige eerste historiografische hoofdstuk aan bod komt. Polak geeft overigens wel toe, dat ook Van Dillen al ruim aandacht heeft besteed aan het belang van de productie van negotiepenningen voor de stapelmarkt en dat ook Van Gelder altijd al gewezen heeft op de goede kwaliteit van de muntproductie.

Dat hij in aanvulling hierop signaleert dat ook standpenningen in de praktijk konden functioneren als 'pseudo'-negotiepenningen, omdat het moeilijk was om aan het exportverbod de hand te houden, is zinnig en terecht. Omdat de Generaliteitsmuntkamer afkerig was van verlagen van de muntvoet, wat in periodes van stijgende edelmetaalprijzen natuurlijk tot gevolg had, dat ze officieel te laag gewaardeerd waren, werd het des te aantrekkelijker om ook standpenningen zoveel mogelijk voor het internationale betalingsverkeer te benutten, waar ze op hun marktwaarde konden circuleren. Maar naar mijn oordeel gaat Polak er wat te gemakkelijk vanuit dat men, gezien de wens de Hollandse stapelmarkt voor de internationale handel aantrekkelijk te maken, de verslechtering van de binnenlandse circulatie dan maar 'op de koop toe nam' (246).

Polak veronachtzaamt in deze conclusie mijns inziens het feit dat, zoals Gogel het uitdrukte, 'de wissel zich hier dadelijk richt naar de waarde van de standpenning'. Wissels op Amster-

dam speelden in het internationale betalingsverkeer een minstens zo belangrijke rol als de 'negotiepenningen'. Het vertrouwen in dergelijke wissels zou zeker ondermijnd worden, als men in het buitenland de indruk zou hebben, dat de kwaliteit van de munten die geproduceerd werden ten behoeve van de binnenlandse circulatie niet te vertrouwen was. Het lijkt me dan ook nogal een boude stelling, 'dat het niet uitgesloten is dat de muntpolitiek in de Republiek er primair op gericht was munten te produceren die vooral voor het internationale betalingsverkeer geschikt waren en dat de productie van binnenlands geld slechts een bijkomstigheid was' (245).

Die stelling zou in beginsel zelfs te falsifiëren zijn met het door Polak zelf in deel II gepubliceerde bronnenmateriaal, waar in de tekst opmerkelijk genoeg zelden of nooit naar wordt verwezen. Door de naar mijn oordeel nogal gebruikersonvriendelijke vorm waarin het is gepresenteerd, is het echter niet eenvoudig om aan die bijlagen de voor het betoog relevante gegevens te ontlenen. Aan het einde van zijn tweede hoofdstuk concludeert Polak dat zijn bron een vrijwel volledig beeld van de muntproductie mogelijk maakt. Maar kennelijk heeft hij niet de behoefte gehad dat beeld dan ook voor de lezer van zijn boek wat duidelijker zichtbaar te maken. Bijlage III met het opschrift 'Productievolume' geeft in de laatste kolom onder het kopje 'totaal' bijvoorbeeld niet de waarde van het in totaal in de vermelde periode geproduceerde aantal munten van de betreffende soort. Die kolom bevat de som van sleischat (een heffing op muntslag) en boetes per munt, gegevens die een rol spelen in het slothoofdstuk met betrekking tot de vraag in hoeverre de muntmeesters als ondernemers beschouwd kunnen worden. Samenvattende productiecijfers in de vorm van aantallen munten of de totale officiële waarde daarvan in guldens per jaar worden helemaal niet geboden.

Kennelijk was de auteur ook niet op de hoogte van het bestaan van de fraaie 'Generaale Tabelle van 's Lands Munte' over de periode 1641 tot 1804 die in 1805 werd gemaakt door de essayeur W. A. A. Poelman — naar men mag aannemen op basis van dezelfde bron als die welke Polak gebruikte — en waarvan ook gedrukte exemplaren bekend zijn. Daaraan zijn wel op zeer eenvoudige wijze per muntsoort de gemiddeld geproduceerde aantallen en de officiële waarde daarvan in rekenguldens te ontlenen. En daaruit is dan bijvoorbeeld op te maken dat die aantallen inderdaad voor een negotiepenning als de gouden dukaat het hoogste lagen, maar tevens dat die voor 'standpenningen' als het drieguldenstuk en de gouden rijder toch niet zo heel veel lager waren.

Het overheidsbeleid was er in ieder geval ook wel degelijk bewust op gericht te zorgen dat er, naast negotiepenningen, voldoende standpenningen van goede kwaliteit werden aangemaakt, zelfs — of misschien beter: juist — ook in Amsterdam. Het reglement van de Wisselbank bevatte bepalingen daartoe en de muntmeesters waren verplicht om voorrang te geven aan opdrachten tot productie van standpenningen van de Wisselbank, boven die van particuliere speciehandelaren voor negotiepenningen. Men kan zich ook afvragen in hoeverre de overheid zich het zou hebben kunnen permitteren om bijvoorbeeld legertractementen in minderwaardige munten uit te betalen.

Het was mijns inziens voorts zinvol geweest als Polak er op had gewezen dat wij weliswaar klachten over de binnenlandse circulatie kennen, maar dat het niet eenvoudig is om te weten te komen welke en hoeveel munten er nu precies in een bepaalde periode daadwerkelijk circuleerden. Ongetwijfeld werden ondergewaardeerde hoogwaardige standpenningen ondanks het exportverbod op grote schaal geëxporteerd, maar zijn er in muntvondsten in de Nederlanden werkelijk zelden bijvoorbeeld drieguldenstukken en gouden ridders aangetroffen? Zouden ze helemaal niet gecirculeerd hebben? Of circuleerden ze alleen niet zo lang?

Polak legt de nadruk op de continuïteit tussen het Bourgondisch-Habsburgse centralisatiestreven en de muntpolitiek van de Republiek. Dat lijkt mij zinvol en juist. Toch vond ik het,

juist tegen deze achtergrond, teleurstellend dat erg weinig aandacht wordt besteed aan het intrigerende fenomeen van de overall in de Republiek circulerende Zeeuwse rijksdaalder met zijn koers van gemiddeld 52 stuivers, in plaats van de door de Generaliteit voorgeschreven 50 stuivers. Had een auteur die zegt met name geïnteresseerd te zijn in de economische en monetaire in plaats van de numismatische kanten van de muntgeschiedenis (14) zich bijvoorbeeld niet moeten afvragen of er wellicht een relatie was met het feit dat Zeeland als graanexporteur belang had bij een gedevalueerde munt, terwijl de niet binnenslands circulerende — hoogwaardige, en officieel dus te laag gewaardeerde — Hollandse rijksdaalders door Amsterdam werden benut om graan te importeren?

Ook om andere redenen dan de niet erg heldere presentatie van betoog en bronnenmateriaal is dit boek naar mijn oordeel niet echt gemakkelijk toegankelijk voor een wat bredere groep historici. Het bevat bijvoorbeeld geen index, zodat niet eenvoudig terug te zoeken valt waar termen als muntvoet, muntkoers, muntprijs, muntequivalent et cetera voor het eerst voorkomen. In de tekst wordt ook niet verwezen naar de inleiding bij bijlage II in deel II, die wel een lijstje met termen bleek te bevatten; erg behulpzame formuleringen voor wie op zoek is naar definities biedt dat overigens ook niet steeds.

Vermeld moet wel nog worden dat Polak productiegegevens publiceert over de jaren 1606 tot 1641 die in de genoemde 'Tabelle' van Poelman ontbreken. Als zijn materiaal eenmaal in een database-format (hopelijk Access) via Internet elektronisch toegankelijk is gemaakt, zoals hij in zijn inleiding belooft, zal het vanzelfsprekend bovendien veel flexibeler bruikbaar zijn dan de fraaie 'Tabelle'. Dat lijkt me een goede zaak. Het laatste woord over de muntgeschiedenis van de Republiek is immers met dit proefschrift echt nog niet gesproken.

Wantje Fritschy

I. Weekhout, *Boekencensuur in de Noordelijke Nederlanden. De vrijheid van drukpers in de zeventiende eeuw* (Dissertatie Nijmegen 1998, Nederlandse cultuur in Europese context. Monografiën en studies II. IJkpunt 1650; Den Haag: Sdu uitgevers, 1998, xvi + 580 blz., f48,50, ISBN 90 12 08617 5).

Was de Republiek der Verenigde Nederlanden in de zeventiende eeuw op alle gebied het vrije land waar iedereen in de oudere literatuur het voor hield? In deze grondige studie over de vrijheid van drukpers worden daar de nodige kanttekeningen bij geplaatst. Kennelijk waren de oudere geschiedschrijvers te optimistisch. Zelfs een degelijk en, gezien het geringe aantal gevonden verboden boeken, tot tevredenheid stemmend werk als W. P. C. Knuttels *Verboden boeken in de Republiek* uit 1914 blijkt door de onvolledigheid van het materiaal en Knuttels specifieke benadering tegen te vallen: zoals uit Weekhouts eigen lijst in bijlage 1 naar voren komt, wordt het aantal vondsten door haar bijna verdubbeld. Ook Enno van Gelders postume *Getemperde vrijheid* (1972) met zijn opvatting dat ondanks de strenge wetten de drukpers in de praktijk bijna volledig vrij was, negeerde bijvoorbeeld dikwijls hoe de wereldlijke overheid soms toch wel zonder kerkelijke aansporing in actie kwam. Latere auteurs als Groenveld en recentelijk P. Visser hadden meer oog voor de repressief én preventief uitgeoefende censuur. Ingrid Weekhout stelt, dat vergeleken bij de praktijk in Engeland en Frankrijk de censuur in de Republiek 'meeviel', maar dat deze constatering niets zegt over de mate van boekencensuur en drukpersvrijheid in absolute zin. Er was hier geen onbeperkte drukpersvrijheid: de censuur was af en toe mild en dan weer streng. Al bleek er een discrepantie tussen de strenge plakaten en de uitvoeringspraktijk, toch moest er bij overtreding betaald worden, kwam men achter de